

Edirne'nin İlk Kurtuluş Yıldönümü Töreni ve TBMM Heyeti

Araştırma Makalesi/Research Article

Serkan TUNA*

ÖZET

Mudanya Mütarekesi'nin ardından 25 Kasım 1922'de Yunan işgalinden kurtulan Edirne'de, bu gelişmenin yıldönümü olan 25 Kasım 1923 tarihinde bir tören düzenlenmiştir. Bu törene, elli bini aşkın bölge halkının yanı sıra TBMM Başkanı Fethi Bey'in başkanlığında bir heyet ile İstanbul'dan da önemli sayıda kişi katılmıştır. Törene katılmayan Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa da özel bir mektup göndermiştir. Törene katılmadan önce İstanbul'a uğrayan ve burada çeşitli etkinliklerde bulunan heyet, büyük sevgi gösterileri eşliğinde Edirne'ye ulaşmıştır. TBMM Heyeti, başarıyla gerçekleştirilen törende hazır bulunmuş ve ardından bir dizi etkinliğe katılarak tekrar İstanbul'a dönmüştür. İkinci kez geldiği İstanbul'da da çeşitli faaliyetlerde bulunan milletvekili heyeti, üstlendiği görevi olumlu bir şekilde tamamlayarak 4 Aralık 1923'te Ankara'ya dönmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Edirne, Gazi Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey, İstanbul, Trakya.*

Edirne's First Anniversary of Liberation Ceremony and Delegation of Grand National Assembly of Turkey (GNAT)

ABSTRACT

Edirne was liberated from the Greek occupation on 25 November 1922, following the Mudanya Armistice, and a ceremony was held here on 25 November 1923, which is the anniversary of this incident. This ceremony was attended by more than fifty thousand people from the region, as well as a delegation headed by Parliament Speaker Fethi Bey and a significant number of people from İstanbul. President Gazi Mustafa Kemal Pasha, who could not attend the ceremony, also sent a special letter. The delegation, who stopped by İstanbul before attending the ceremony and attended various activities there, reached Edirne with great affectionate shows. The GNAT delegation was present at the ceremony which was held successfully and then returned to İstanbul after participating in a series of events. The delegation consisting members of the parliament engaged in various activities in İstanbul, where it visited for the second time, and returned to Ankara on 4 December 1923 by completing its task successfully.

Keywords: Edirne, Ghazi Mustafa Kemal Pasha, Fethi Bey, İstanbul, Thrace.

* Doç Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, E-Posta: serkan.tuna@istanbul.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7514-7328>

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmasının yanında ticari açıdan da öneme sahip olan Edirne, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Mütarekesi'nden sonra Yunan tehdidiyle karşılaşmıştı. Bu tehdidin önlenmesine yönelik tüm çabalara karşın, şehir 25 Temmuz 1920'de Yunanlılar tarafından işgal edilmiş ve 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'yla da Doğu Trakya Yunanistan'a verilmişti. Ancak Anadolu'da başlayan Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasıyla imzalanan Mudanya Ateşkes Antlaşması'yla Edirne'nin iki yılı aşan işgal dönemi sona ermişti. Antlaşma hükümleri uyarınca Yunan kuvvetleri 21 Kasım 1922'de Edirne'den ayrılmış, 25 Kasım'da imzalanan tesellüm tutanağıyla da şehir geri alınmıştı.¹

Edirne'nin kurtarılmasından bir yıl sonra, 25 Kasım 1923'te ilk kurtuluş yıldönümü töreni düzenlenmişti. Bu tören bölge halkının büyük ilgisine yol açmasının yanı sıra TBMM tarafından bir heyet Edirne'ye gönderilmiş, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa özel bir kutlama mektubu hazırlamış ve İstanbul'dan da katılım sağlanmıştı. Bu gelişmeler törene siyasi açıdan önem kazandırırken, TBMM Heyeti Edirne'ye gidiş ve dönüşünde İstanbul'a uğrayarak bir dizi etkinlikte bulunmuştu. Bu durum, İstanbul'a verilen önemi gösterdiği gibi özellikle heyet başkanı Fethi Bey'in gerek İstanbul gerekse Edirne'deki açıklamaları, Batı Trakya da dâhil olmak üzere gündemdeki siyasi ve ekonomik konulara dair Ankara'nın bakışını yansıtmaya adanmıştı. Bu çalışmada, Edirne'nin ilk kurtuluş yıldönümü törenindeki gelişmeler ve TBMM Heyetinin faaliyetleri incelenmiştir. Bu bağlamda heyetin belirlenerek İstanbul'a gelişi ve buradaki çalışmaları değerlendirilmiş, Cumhurbaşkanı'nın ilk kez bu çalışmada yayımlanan mektubuna da yer verilerek Edirne'deki törenin ayrıntıları aktarılmış ve son olarak heyetin Ankara'ya dönüş sürecine değinilmiştir.

1. TBMM HEYETİNİN BELİRLENMESİ VE İSTANBUL'A GİDİŞİ

Edirne'de düzenlenmesi öngörülen kurtuluş yıldönümü töreni için şehirde çeşitli hazırlıklar yapılmasının yanı sıra Edirne Belediyesi Ankara ve İstanbul'dan çeşitli kişi ve kuruluşları davet etmişti.² Bu bağlamda Edirne Belediye Başkanı İbrahim Bey imzasıyla TBMM'ye gönderilen telgrafta, 25 Kasım 1923 Pazar günü yapılacak törene milletvekillerinin de katılmaları rica edilmişti. Meclis'in 17 Kasım 1923'teki oturumunda görüşülen bu talep milletvekillerince uygun bulunmakla

¹ Veysi Akın, *Trakya'nın Türklere Devir Teslimi*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara 1996, s. 1-7, 57-60, 89-158; Bilgen Bayın, *Millî Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2005, s. 7-18, 42-112; Özgür Mert, "İşgalden Kuruluşa Doğu Trakya", *Atatürk Yolu Dergisi*, Cilt 15, Sayı 58, 2016, s. 123-176; Emre Madaş, *Birinci Mecliste Edirne Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1923)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2019, s. 16-50.

² "Edirne'nin Kurtuluşu Münasebetiyle", *İkdam*, 20 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 3; "Edirne'nin Kurtuluş Bayramı Şenliği", *Vakit*, 20 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

birlikte Meclis Başkanı Fethi Bey, milletvekili çoğunluğu konusundaki sıkıntıyı gündeme getirmişti. Zira son günlerde İstanbul ve İzmir'e kura ile onar kişilik iki heyet gönderilmişti ve Edirne'ye de on kişinin gitmesi halinde milletvekili çoğunluğu konusunda problem yaşanabilecekti. Bununla birlikte Fethi Bey kararın Meclis'e ait olduğunu da vurgulamıştı. Bunun üzerine milletvekilleri, Edirne'yi diğer şehirlerden ayırmanın doğru olmadığından hareketle buraya da on kişilik bir heyetin gönderilmesini istemişlerdi. Buna ilişkin bir önerenin kabul edilmesiyle nizamname gereği kura çekilerek on milletvekilinin ismi belirlenmişti. Buna göre İzmir milletvekili Osmanzade Hamdi, Karesi milletvekili Haydar Adil, Bozok milletvekili Ahmed Hamdi, Niğde milletvekili Halit, Ertuğrul milletvekili Halil, Kütahya milletvekilleri Ragıp ve Nuri, Kangırı milletvekili Mustafa Abdülhâlik, Tokat milletvekili Emin ve Malatya milletvekili Mahmud Nedim Beyler heyete dâhil olmuşlardı. Kırkkilise milletvekili Dr. Fuad Bey, bu isimlerin dışında Batı Trakya milletvekillerine de izin verileceğini açıklamıştı.³ Belirlenen isimlere Meclis Başkanı Fethi Bey ile Divan-ı Riyaset kâtiplerinden Bolu milletvekili Falih Rıfki, Zonguldak milletvekili Ragıp ve Sivas milletvekili Rasim Beyler de eklenmişler ve böylece heyet on dört kişiye çıkmıştı.⁴

Bu gelişmenin ardından Meclis Başkanı Fethi Bey imzasıyla Başvekâlete gönderilen yazıda, Edirne'deki kutlama törenine katılmak üzere on dört kişiden oluşan bir heyetin yola çıkacağı bilgisi verilmişti.⁵ Nitekim Fethi Bey başkanlığındaki heyet resmî uğurlama töreniyle 20 Kasım'da Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. 21 Kasım sabahı Pendik'e ulaşan heyet gazeteciler tarafından karşılanmış ve saat on birde Haydarpaşa istasyonuna varılmıştı. Ardından Sirkeci'ye geçen heyet oradan da kendileri için ayrılan Tokatlıyan Oteli'ndeki dairelere giderek dinlenmeye çekilmişti.⁶

Heyeti taşıyan tren İstanbul'a yaklaşırken Fethi Bey gazetecilerin farklı konulara yönelik sorularını cevaplandırmıştı. Bu kapsamda bir soru üzerine, İstanbul'da bir iki gün kalarak Edirne'ye gideceklerini söylemişti. Edirne'den döndükten sonra İstanbul'da on gün kadar kalarak seçmenleriyle görüşüp ihtiyaçlar hakkında incelemede bulunacaktı.⁷ Bunun ardından kendisine siyasi gündeme yönelik sorular yöneltilmişti. Öncelikle başında bulunduğu kabinenin istifasına yönelik söylentilere değinilerek bunun nedeni sorulunca, Meclis'in daha fazla desteğine layık ve daha güçlü bir kabinenin

³ T.B.M.M. *Zabıt Ceridesi*, Devre II, Cilt 8, Elli Dördüncü İçtima, 17 Teşrinisani 1339, s. 411.

⁴ "Edirne'nin İstihlas Bayramı'na İştirak İçin Millet Meclisi Bir Heyet Gönderiyor", *Tevhid-i Efkâr*, 18 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 3.

⁵ *Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*, Yer Bilgisi 197-351-5, Dosya Ek 233, 19.11.1923.

⁶ "Edirne'nin Kurtuluş Bayramı'na İştirak Edecek Heyet-i Mebuse Bugün Saat On Birde Geldi", *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; "Heyet-i Mebuse Şehrimizde", *Tanin*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; "Heyet-i Mebuse Dün İstanbul'a Geldi", *Vatan*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

⁷ "Edirne'nin Kurtuluş Bayramı'na İştirak Edecek Heyet-i Mebuse Bugün Saat On Birde Geldi", *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; "Heyet-i Mebuse Şehrimizde", *Tanin*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

kurulabilmesi için istifa ettiği yönünde karşılık vermişti. Böylece daha başarılı olabilecek bir hükûmetin önü açılmıştı ve nitekim o gün itibariyle bu tür bir kabine kurulmuştu.⁸ İstifasının Cumhuriyet'e taraftar olmadığı için gerçekleştiği yönündeki söylentilerin aktarılması üzerine, bunun yanlışlığını dile getirmiş ve aslında Büyük Millet Meclisi'nin toplandığı tarihten itibaren Cumhuriyet'in başladığını vurgulamıştı. Cumhuriyet'e taraftar olduğunu açık bir şekilde ifade eden Fethi Bey, bu nedenle ilgili söylentilerin birçok propagandacı tarafından üretilen yanlış düşünceler olduğunu kaydetmişti.⁹ Bu çerçevede Cumhuriyet'in ani bir şekilde ilan edildiğine dair fikirlere de katılmadığını ifade ederek, ilanının tam zamanında gerçekleştiğini hatta bunun biraz da ertelendiğini belirtmişti.¹⁰

Bir diğer konu Halife'nin istifa edeceğine dair söylentilerdi. Bu haberlerin tamamen gerçek dışı olduğunu ve bu konunun Ankara'nın gündeminde yer almadığını öne süren Fethi Bey, söylenti resmen tekzip edilmemekle beraber Meclis'in bu konuyu çözümlendiğini vurgulamıştı. Halife'yi muhafaza eden Türkiye Cumhuriyeti olduğundan onu seçecek tek yetkili organ da TBMM'ydı. Ona göre Hilafet İslam dünyasına ait bir makam olmakla birlikte bu makamın başkanını bir hak olarak Meclis seçmekteydi ve bu hak hiçbir yere verilemezdi.¹¹ Büyük Millet Meclisi'nin faaliyet amacının öğrenilmek istenmesi üzerine, Meclis'in ve Halk Fırkası'nın o gün her zamankinden daha fazla millete dayandığını söylemiş ve fırkanın en büyük ilkesinin yekvücut bir millet görmek olduğunu vurgulamıştı.¹²

Fethi Bey'in İstanbul hakkındaki duyguları ve İstanbul-Ankara konusu da sorular arasındaydı. Kendisi bunları cevaplandırırken, beş yıldan beri sadece ismiyle yaşadıkları bu güzel şehre kavuştuğu için

⁸ “Bir Teşyi ve Bir İstikbal Merasimi”, *İkdam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Fethi Bey'in Beyanati”, *İleri*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Fethi Bey'in Bir Muharririmize Mühim Beyanati”, *Tevhid-i Efkâr*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2. İkinci Dönem TBMM Seçimlerinden sonra 14 Ağustos 1923'te Fethi Okyar Hükûmeti kurulmuştu. Bu hükûmet, artan eleştirilerin de etkisiyle 26 Ekim 1923'te çekilmişti. Bu gelişmeden sonra 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiş ve Cumhurbaşkanı seçilen Mustafa Kemal Paşa tarafından İsmet Bey ilk Cumhuriyet hükûmetini kurmakla görevlendirilmişti. Fethi Bey ise TBMM Başkanı seçilmişti. (İhsan Sabri Balkaya, *Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 176, 191-198).

⁹ “Bir Teşyi ve Bir İstikbal Merasimi”, *İkdam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse Şehrimizde”, *Tanin*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Fethi Bey'in Bir Muharririmize Mühim Beyanati”, *Tevhid-i Efkâr*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

¹⁰ “Heyet-i Mebuse Dün İstanbul'a Geldi”, *Vatan*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

¹¹ “Edirne'nin Kurtuluş Bayramı'na İştirak Edecek Heyet-i Mebuse Bugün Saat On Birde Geldi”, *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Bir Teşyi ve Bir İstikbal Merasimi”, *İkdam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Fethi Bey'in Beyanati”, *İleri*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Heyet-i Mebuse Şehrimizde”, *Tanin*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Fethi Bey'in Bir Muharririmize Mühim Beyanati”, *Tevhid-i Efkâr*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Heyet-i Mebuse Dün İstanbul'a Geldi”, *Vatan*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1. Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra, Hilafet makamına yönelik tartışmalar başlamış ve İstanbul'daki bazı basın organlarında Halife'nin istifa edeceğine dair haberler çıkmıştı. (Seçil Karal Akgün, *Halifeliğin Kaldırılması ve Lâiklik (1924-1928)*, Genişletilmiş 2. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul 2006, s. 156-157).

¹² “Edirne'nin Kurtuluş Bayramı'na İştirak Edecek Heyet-i Mebuse Bugün Saat On Birde Geldi”, *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse Şehrimizde”, *Tanin*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

duyduğu mutluluğu dile getirmiş ve İstanbul'a bir heyet halinde gelmelerinin burayı ne denli sevdiklerinin bir işareti olduğunu belirtmişti. Siyasi bağlamda ise kendileri açısından bir İstanbul ve Ankara meselesinin bulunmadığına ve her iki yerin de vatanın parçaları olduğuna dikkat çekmişti. Gazi Paşa'nın İstanbul'u ziyaretine dair bir soruyu da, kendisinin İstanbul'u her zaman ziyaret etmek istediğini ve bazı engellerin ortadan kalkmasının ardından bu isteğini gerçekleştireceğini belirterek cevaplandırmıştı. Bu engellerin ne olduğu sorulduğunda ise, henüz yabancı gemilerin İstanbul'dan tamamıyla ayrılmadıklarına dikkat çekmişti.¹³ Bu sırada Gazi Paşa'nın rahatsızlığı¹⁴ sorulmuş ve Fethi Bey buna cevaben, Gazi'nin rahatsız olmakla birlikte artık sağlığına kavuştuğunu ve doktorların tavsiyesiyle dinlendiğini söylemişti.¹⁵

İstanbul açısından gündeme gelen bir konu da Şehremini'nin halk tarafından seçilmesiydi. Buna izin verilip verilmeyeceği yönündeki soruyu cevaplandırırken, İstanbul'un diğer illerle kıyaslanmayacak derecede farklı olduğuna işaret etmiş ve burada aydın bir halk ile büyük bir kamuoyu bulunduğunu söylemişti. Ancak Şehremini'nin hükûmet tarafından belirlenmesi halka özgürlük verilmediğini ya da halkın istenen seviyeye ulaşamadığını göstermezdi. Nitekim Paris Şehremini de hükûmet tarafından atanmaktaydı. Bununla birlikte seçimin yöntemi konusunda henüz bir karar verilmediğinden, hükûmet gerektiği takdirde Şehremini'nin halk tarafından seçilmesine izin verecekti.¹⁶ Yine İstanbul'la bağlantılı olarak dünyanın hiçbir yerinde mezarlıkların şehrin içinde olmadığını belirtmiş ve bunların şehirlerden uzak yerlere nakledileceğini açıklamıştı.¹⁷

Bunun dışında kendisinin Paris'e elçi atanması da dâhil olmak üzere gündemde bulunan elçilik tayinleri hakkında, sadece Yusuf Kemal Bey'in Londra'ya tayin edildiği bilgisini paylaşmıştı. Diğerlerine ilişkin bir bilgisi olmadığı gibi, kendisinin Paris elçiliğine atandığı yönündeki haberleri de gazetelerden öğrenmişti.¹⁸

¹³ “Edirne'nin Kurtuluş Bayramı'na İştirak Edecek Heyet-i Mebuse Bugün Saat On Birde Geldi”, *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Fethi Bey'in Beyanâtı”, *İleri*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Fethi Bey'in Bir Muharririmize Mühim Beyanâtı”, *Tevhid-i Efkâr*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

¹⁴ Gazi Mustafa Kemal Paşa, 11 Kasım 1923 günü Çankaya'daki öğle yemeğinden sonra bir koroner spazmı geçirmiş ve Dr. Refik Bey tarafından tedavi edilmişti. Ancak 13 Kasım 1923'te tekrar aynı rahatsızlığı geçirmesi üzerine İstanbul'dan Prof. Dr. Neşet Ömer Bey Ankara'ya çağrılmıştı. Muayeneden sonra İstanbul'a dönerek gazetecilere konuşan Neşet Ömer Bey, Gazi'nin çok çalışmaya bağlı yorgunluk nedeniyle bir rahatsızlık geçirmesine karşın altı günlük bir dinlenme sonucunda sağlığına kavuştuğunu açıklamıştı. (Utkan Kocatürk, *Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1999, s. 344-345).

¹⁵ “Edirne'nin Kurtuluş Bayramı'na İştirak Edecek Heyet-i Mebuse Bugün Saat On Birde Geldi”, *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Edirne'ye Gidecek Olan Büyük Millet Meclisi Heyeti Şehrimizde”, *Vakit*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1-2.

¹⁶ “Fethi Bey'in Beyanâtı”, *İleri*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

¹⁷ “Bir Teşyi ve Bir İstikbal Merasimi”, *İkdam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

¹⁸ “Edirne'nin Kurtuluş Bayramı'na İştirak Edecek Heyet-i Mebuse Bugün Saat On Birde Geldi”, *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Bir Teşyi ve Bir İstikbal Merasimi”, *İkdam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Fethi Bey'in Beyanâtı”, *İleri*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2. Fethi Bey, ikinci Başvekillik döneminin sona ermesinden sonra, 8 Mart 1925'te Paris Büyükelçiliği'ne tayin edilecekti. (Balkaya, *a.g.e.*, s. 235).

Siyasi gündemin dışında, kendisine iki ekonomik konu sorulmuştu. O sırada tartışılan Men-i Müskirat Kanunu'ndaki¹⁹ değişikliğe yönelik bir soruyu, bu konuda bir tasarı hazırlandığını, kendisinin kanun değişikliğine taraftar olduğunu ve değişiklikle birlikte kanunun çok daha yararlı bir hale dönüşeceğini söyleyerek cevaplandırmıştı.²⁰ Fethi Bey, borçlanma konusundaki söylentilere ilişkin soruya ise: “*Bir istikraz akdine ihtiyaç dahi olsa katıyyen istikraz akd edilmeyecek ve bu husustaki prensibimiz muhafaza olunacaktır*” sözleriyle cevap vererek borçlanmaya gidilmeyeceğini açıklamıştı.²¹

Dış politika açısından merak edilen konu ise henüz çözümlenmeyen Musul'du. Bu konunun halen Lozan'daki durumunu koruduğunu ve henüz hiçbir görüşmenin yapılmadığını açıklayan Fethi Bey, orada yaşayanların büyük bir kısmının Türk olduğunu hatırlatarak Musul'un anavatana katılacağına dair hiçbir kuşkusunun bulunmadığını belirtmişti.²² Bu çerçevede: “*Musul bizimdir. Bizim olacaktır*” şeklinde net bir ifade kullanmıştı.²³

İstanbul'a varışının ardından otelde bir süre dinlenen TBMM Heyeti, daha sonra Şehremaneti tarafından şereflerine düzenlenen öğle yemeğine katılmıştı. Yemek sırasında İstanbul Valisi ve Şehremini Vekili Haydar Bey, şehrin bir yıllık çalışma programı hakkında bilgi vermiş, Men-i Müskirat Kanunu'nun tekrar gündeme gelmesi üzerine Fethi Bey, olumlu sonuç vereceği düşüncesiyle kanundaki değişikliğe taraftar olduğu görüşünü yinelemişti. Öğle yemeğini takiben heyet resmî makamlara ziyarette bulunmuştu.²⁴

2. TBMM HEYETİNİN İSTANBUL'DAKİ FAALİYETLERİ

21 Kasım'da İstanbul'a gelen heyet üç gün burada kalmış ve çeşitli etkinliklere katılarak gündemdeki konulara dair açıklamalarda bulunmuştu. Bu bağlamda Tevhid-i Efkâr gazetesi muhabiri üç milletvekiliyle görüşerek kendilerinin gündeme dair görüşlerini almıştı. Bu isimlerden birisi olan Kırkkilise milletvekili Fuad Bey, Men-i Müskirat Kanunu hakkında konuşurken zararlarından ötürü

¹⁹ Alkollü içki yapımı ve kullanımının yasaklanmasını öngören Men-i Müskirat Kanunu, 28 Nisan 1920'de Trabzon milletvekili Ali Şükrü Bey'in kanun teklifiyle gündeme gelmiş ve 14 Eylül 1920'de kabul edilmişti. (*Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923*, I. Cilt, Haz., Fahri Çoker, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No 4, Ankara t.y., s. 127-130; Onur Karahanoğulları, *Birinci Meclisin İçki Yasası (Men-i Müskirat Kanunu)*, Phoenix Yayınları, Ankara 2008, s. 10-73.) Daha sonra, kanuna yönelik değişiklik tartışmaları başlamış ve sonunda 9 Nisan 1924 tarihli kanunla içki konusunda yasaklama yerine izin alınması yönünde bir değişikliğe gidilmişti. 22 Mart 1926 tarihinde ise kanun yürürlükten kaldırılmıştı. (Karahanoğulları, *a.g.e.*, s. 141-162).

²⁰ “Fethi Bey'in Bir Muharririmize Mühim Beyanati”, *Tevhid-i Efkâr*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Edirne'ye Gidecek Olan Büyük Millet Meclisi Heyeti Şehrimizde”, *Vakit*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

²¹ “Bir Teşyi ve Bir İstikbal Merasimi”, *İkdam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

²² “Fethi Bey'in Beyanati”, *İleri*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Heyet-i Mebuse Şehrimizde”, *Tanin*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Fethi Bey'in Bir Muharririmize Mühim Beyanati”, *Tevhid-i Efkâr*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

²³ “Edirne'nin Kurtuluş Bayramı'na İştirak Edecek Heyet-i Mebuse Bugün Saat On Birde Geldi”, *Akşam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

²⁴ “Bir Teşyi ve Bir İstikbal Merasimi”, *İkdam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Fethi Bey'in Bir Muharririmize Mühim Beyanati”, *Tevhid-i Efkâr*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Edirne'ye Gidecek Olan Büyük Millet Meclisi Heyeti Şehrimizde”, *Vakit*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

hiçbir zaman alkole taraftar olmadığını söylemişti. Hükûmetin mali gerekçeler nedeniyle kanunda değişikliğe gitmek istemesi halinde de, ağır vergiler konularak alkol kullananların sayısı azaltılmalı ve başta köylüler olmak üzere kültür düzeyleri düşük kesimlerin içkiye yönelmeleri engellenmeliydi. Bu şekilde mali gelirleri artırmanın mümkün olabileceğini kaydeden milletvekiline göre, Meclis'teki genel kanı da kanunun ancak bu şekilde değiştirilmesi yönündeydi. Reji İdaresi konusunda, bu işletmenin kaldırılmasına dair Meclis içerisinde önemli bir görüş bulunduğunu dile getirerek, tütün üretiminin serbest bırakılması ve üretime göre vergilendirme yapılmasının ülkenin lehine olacağını savunmuştu. Milletvekilliğiyle askerlik ve elçilik görevlerinin birlikte yürütülmesi hakkında ise, bu konuya ilişkin henüz belirgin bir karar alınmadığından bir açıklama yapamayacağını söylemişti. Heyete daha sonra katılan Tekfurdağı milletvekili Faik Bey de, içkiye yönelik karşıtlığını belirtmiş, o dönemde hazırlanan bazı kanunlar hakkında bilgi vermiş, Reji'ye karşı durmakla birlikte bu tür büyük kuruluşların hazırlık yapılmadan kaldırılmasına taraftar olmadığını kaydetmiş ve Halk Fırkası'nın yönetimine zayıflık addetmenin yanlış olduğunu belirtmişti. İsminin açıklanmasını istemeyen bir diğer milletvekili ise, Meclis içerisinde bazı konularda tartışmalar yaşanmasına karşın bunların zararlı değil aksine yararlı olacağını öne sürmüştü, Halk Fırkası ilkelerine uygun bir şekilde çalışan Meclis'in modern kanunları çıkarabilmek için yoğun bir çaba harcadığını açıklamıştı. Bunun dışında Mustafa Kemal Paşa'nın sağlık durumuna yönelik bilgi vererek kendisinin iyileşmekle beraber halen dinlendiğini söylemişti. Hilafet konusunda ise, Fethi Bey'le aynı görüşü paylaştığını ifade edip Hilafet'in İstanbul'da kalması gerektiğini vurgulamıştı. Hilafet makamının Anadolu'ya nakledilmesi bazı kişiler tarafından öne sürülmüşse de, o gün için bunu gerektirecek bir durum olmadığından Hilafet İstanbul'da kalmalıydı.²⁵

Bu süreçte TBMM Heyeti bir dizi etkinlikte bulunmuştu. Bu çerçevede Fethi Bey 21 Kasım akşamı Müdafaa-i Hukuk'u ziyaret etmiş,²⁶ 22 Kasım sabahı ise heyet halinde Darülfünun'a bir ziyaret yapılmıştı. Heyet Darülfünun'a geldikten sonra bir süre dinlenip ziyarete başlamış ve önce yeniden düzenlenen İbrahim Hakkı Paşa Kütüphanesi'ni gezmişti. Fethi Bey fakülteye değerli bir hediye olan kütüphanedeki kitapların düzenini takdir etmişti. Bundan sonra Hukuk Fakültesi'nin çalışma salonu ile iç kütüphane gezilmiş ve ardından Fen Fakültesi'ne geçilmişti. Burada Hayvan Müzesi incelendikten sonra Refik Bey'in ders yaptığı dershaneye girilmişti. Bu sırada Fethi Bey'le görüşen Refik Bey laboratuvarındaki alet ve makinelerin eksikliğine değinince, Fethi Bey bunların giderilip Darülfünun'un çok daha üstün bir düzeye ulaştırılacağını söylemişti. Buradan Edebiyat

²⁵ “İki Mebusumuz İle Mühim Bir Mülakat”, *Tevhid-i Efkâr*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1-2. Gazete başlığında iki milletvekiliyle görüşüldüğü yazılsa da, isminin açıklanmasını istemeyen bir milletvekilinin eklenmesiyle bu sayı üç çıkmıştı.

²⁶ “Fethi Bey Müdafaa-i Hukukda”, *Vatan*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

Kütüphanesi'ne geçilerek Fethi Bey'e yazma kitaplar gösterilmiş, kendisi de bu değerli eserlerin bir yangından korunabilmeleri için demir kütüphaneler yapılması hakkında Darülfünun Emni Besim Ömer Paşa ile fikir alışverişinde bulunmuştu.²⁷

Heyet daha sonra, Felsefe Şubesi'nden mezun olacak ilk kız öğrenci unvanını alacak olan Türkan Hanım'ın savunmasını ayakta dikkatli bir şekilde izlemiş ve başta Fethi Bey olmak üzere kendisine takdirlerini iletmişti. Ardından, bir dershaneye gidilerek karşılaştırmalı hukuk dersi dinlenmiş, buradan çıkıldıktan sonra Hukuk Fakültesi Başkanı Hasan Tahsin Bey kız öğrencilerin okuldaki son yılları olduğunu söyleyince, Fethi Bey öğrencilerin mezun olduktan sonra ne şekilde çalışmak istediklerini sormuştu. Buna karşılık Hasan Tahsin Bey, kız öğrencilerin dava vekilliği yapmak istedikleri ve bu konunun yakında Müderrisin Meclisi'nde görüşüleceği cevabını vermişti. Medeni Hukuk'un kadınların dava vekilliği yapmalarına engel bir kayıt barındırmadığını belirten Hasan Tahsin Bey, bununla birlikte konunun toplumsal açıdan düşünülmesi gerektiğini vurgulamıştı. Buna karşın Medeni Hukuk'un kadınların hâkimlik yapmalarına izin vermediğini, ancak kendilerinin bu konuda da girişimlerde bulunacaklarını belirtmişti.²⁸ Bu sırada Fethi Bey, kadınların dava vekilliği görevini yapıp yapamayacakları yönünde bir soru yöneltmiş ve buna heyetteki bir milletvekili şu sözlerle cevap vermişti: “*Ağaoğlu Ahmed Bey'in kızı Süreyya Hanım herhalde erkeklere galebe çalar.*”²⁹

Hukuk Fakültesi'nden sonra Müderrisin Meclisi Salonu gezilmiş ve heyet hocalar tarafından uğurlanarak aşağıya inmişti. Heyet ayrılmadan hemen önce Darülfünun Talebe Birliği adına bir kişi Fethi Bey'le konuşarak Darülfünun'un ihtiyaçlarını bildirmiş, Fethi Bey de konuyu görüşmek üzere bir temsilcinin Tokatlıyan Oteli'ne gelmesini istemişti.³⁰ Milletvekillerinin otomobillerine binecekleri sırada da bir muhabir, heyetin içindeki en yaşlılara ziyarete yönelik düşüncelerini sormuştu. Milletvekilleri, ziyaretten çok memnun kaldıklarını söylemekle beraber öğrenci azlığına dikkat çekerek bunun sebebini öğrenmek istemişlerdi. Bunun üzerine muhabir, Dünya Savaşı ile İstiklal Savaşı'nda birçok öğrencinin şehit olduğunu hatırlatmıştı. Muhabirin ortak eğitimi nasıl gördükleri sorusunu Ertuğrul milletvekili Halil Bey, bir iki defa başını sallayarak uygun bulduğu ancak fazlasından her zaman çekindiği şeklinde cevaplandırmıştı.³¹

²⁷ “Heyet-i Mebuse Darülfünun'da”, *İkdam*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebusenin Darülfünun'u Ziyareti”, *Vakit*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Heyet-i Mebusenin Darülfünun'u Ziyareti”, *Vatan*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

²⁸ “Heyet-i Mebuse Darülfünun'da”, *İkdam*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebusenin Darülfünun'u Ziyareti”, *Vatan*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2. Osmanlı Devleti'nde dava vekilliğinin gelişimi hakkında bkz., Seda Örsten Esirgen, “Tanzimattan Cumhuriyete Avukatlık”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 63, Sayı 4, 2014, s. 739-752.

²⁹ “Heyet-i Mebusenin Darülfünun'u Ziyareti”, *Vatan*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

³⁰ A.g.y.

³¹ “Heyet-i Mebuse Darülfünun'da”, *İkdam*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

22 Kasım gecesi, heyet şerefine Şehremaneti tarafından Fatih Belediye Dairesi'nde bir ziyafet de verilmişti. Ziyafetin sonlarına doğru heyete hitaben bir konuşma yapan İstanbul Valisi ve Şehremini Vekili Haydar Bey, milletvekillerini aralarında görmekten duydukları memnuniyeti sergilemiş, Fethi Bey ve Kâzım Karabekir Paşa gibi Millî Mücadele kahramanlarına yönelik övgülerini dile getirmiş ve heyetten, Edirne'ye İstanbul'un saygılarını iletmelerini istemişti. Valinin bu sözlerine karşılık Fethi Bey, heyete gösterilen ilgiye teşekkür etmiş, İstanbul halkının işgal döneminin en zor anlarında dahi Ankara Hükûmetinin başarısından ümidini kesmediğini ve vatanın mutluluğu için elinden geleni yaptığını söylemişti. Bununla birlikte Dünya Savaşı ve sonrasındaki işgal dönemi İstanbul'un iktisadi yaşamına büyük zarar verdiğinden, bunun giderilmesi için barış dönemine ve sürekli bir çalışmaya ihtiyaç vardı. Buna karşın İstanbul Şehremaneti'nin kısa bir süre zarfında kaydettiği gelişme ve bir yıldan az zamanda belediye gelirinin neredeyse bir kat artması, İstanbul'un geleceğine dair ümitli olunması gerektiğini göstermekteydi. Bu kapsamda Cumhuriyet'i de öven Fethi Bey'e göre millî egemenlik ilkesine dayanan bu sistemde özgürlük esastı ve bu kapsamda millet uygulanan politikaları iyi ve kötü olmaları bağlamında değerlendirip eleştirebilirdi. Bunu milletin bir hakkı olmasından öte görevi olarak tanımlayan Fethi Bey, Cumhuriyet'in en büyük silahını tartışma özgürlüğü olarak belirtmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de kişilere özgür bir gelişme zemini hazırlamasından dolayı, Türk milletinin yakın bir gelecekte hak ettiği saygın yeri alacağını kaydetmişti.³²

Heyet 23 Kasım'da da Darülelhan'ı ziyaret etmişti. Ziyaretçiler kuruma geldiklerinde, Darülelhan yöneticileri tarafından karşılanıp özel olarak hazırlanmış salona alınmışlardı. Burada Darülelhan Heyeti, bir saati aşkın süren bir konser vermiş ve konser arasında bir çay ziyafeti düzenlenmişti.³³ Bu sırada bir konuşma yapan Darülelhan Müdürü Musa Süreyya Bey, heyeti ağırlamaktan duydukları memnuniyeti ortaya koymuş, kendilerinin yardım ve fedakârlıkları sayesinde ülkenin barışa kavuştuğunu ve böylece musiki yaşamındaki gelişmenin de önünün açıldığını şükran duygularıyla belirtmişti. Bundan hareketle Darülelhan da, halkın ruhiyatını ifade eden şarkıları toplayıp incelemeye karar vermiş ve böylece musikinin gelişmesini sağlamak yanında halkın ruhuna ve diline uygun şarkıları oluşturmayı öngörmüştü. Musa Süreyya Bey'in ardından konuşan Fethi Bey, konserden duydukları memnuniyeti belirterek musiki yaşamının düzene girmesinden duyduğu sevinci dile getirmişti. Musikiyi "*vahdet-i medeniyetin lisanı*" olarak tanımlayan Fethi Bey'e göre, değerli müzisyenler sayesinde Darülelhan milletin birliği için gereken adımları atacak ve kısa bir zamanda

³² "Heyet-i Mebuse Şerefine Ziyafet", *İkdam*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; "Dün Gece Heyet-i Mebuseye Şehir Namına Ziyafet Verildi", *Vakit*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; "İstanbul, Fethi Bey Heyeti Şerefine Dün Fatih Dairesi'nde Bir Ziyafet Verdi", *Akşam*, 24 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

³³ "Heyet-i Mebuse Darülelhan'da", *Vatan*, 24 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

ülkenin kahramanlık destanını ortaya çıkaracaktı. Konuşmaları takiben devam eden ziyafet sırasında da musiki konusu görüşülmüş ve daha sonra grup halinde fotoğraflar çekilmişti.³⁴

3. HEYETİN EDİRNE'YE GİDİŞİ VE KURTULUŞ YILDÖNÜMÜ TÖRENİ

Fethi Bey başkanlığındaki TBMM Heyeti İstanbul'da üç gün kaldıktan sonra, yapılan resmî töreni takiben Edirne'ye gitmek üzere 24 Kasım 1923 sabahı özel bir trenle yola çıkmıştı.³⁵ Bu süreçte Edirne'ye gidecek heyete bazı yeni isimler de eklenmişti. Bu bağlamda Edirne'ye Fethi Bey dışında yirmi iki milletvekili, Kâzım Karabekir ve Şükrü Naili Paşalar ile maiyetleri, heyete refakat edecek olan Beyoğlu Belediye Dairesi Müdürü Ercümen Ekrem Bey ile Köprüler Müdürü Mehmed Ali Bey, kurayla belirlenen dört Cemiyet-i Umumiye-i Belediye üyesi, Harbiye Kumandanlığı adına bir subay, TBMM Heyetini karşılamak üzere İstanbul'a gelmiş olan Trakya Cemiyeti üyeleri, Selimiye Camii'nde mevlit okuyacak hafızlar, müfettişlik bando takımı ve gazetecilerin yer aldığı kalabalık bir topluluk gitmişti.³⁶

Kurtuluş yıldönümü töreni için Edirne'de yetkili makamlar tarafından çeşitli hazırlıklar yürütülmüş ve bir de program oluşturulmuştu. Buna göre TBMM Heyeti istasyonda Edirne Valisi ve memurlarıyla halk tarafından karşılanacak ve oradan Belediye Dairesi'ne gidilecekti. Fethi Bey, aynı zamanda Cumhurbaşkanı Gazi Paşa Hazretlerini de temsil ettiğinden Divan-ı Riyaset üyelerinin ikameti için Belediye Dairesi, milletvekilleri için de Trakya Kulübü hazırlanmıştı. Kâzım Karabekir Paşa ise Evkaf Dairesi'nde kalacaktı. Törenin yapılacağı 25 Kasım Pazar günü bütün dükkânlar kapalı olacak, sabahleyin saat sekizde tüm öğrencilerle esnaf cemiyetleri ve halk Türk Ocağı önünde toplanarak hükümet dairesine gidecek, orada yapılacak konuşmayı takiben askerî daireye geçilip orduya teşekkür edilecekti. Aynı topluluk daha sonra Belediye önüne gidecek ve burada Belediye Meclisi üyeleriyle misafirlerin dâhil olmasının ardından Selimiye Camii'ne geçilecekti. Caminin önündeki konuşmalardan sonra içeriye girilip, özel olarak davet edilmiş bulunan hafız tarafından “*menkıbe-i risalet-penahi*” okunacaktı. Gece de tüm halkın katılımıyla büyük bir fener alayı ve şenlik

³⁴ “Heyet-i Mebuse Darüelhan'ın Konserinde”, *Vakit*, 24 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse Darüelhan'da”, *Vatan*, 24 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

³⁵ “Heyet-i Mebuse Bu Sabah Edirne'ye Gitti”, *Akşam*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Edirne Heyeti ve Kâzım Karabekir Paşa”, *İkdam*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

³⁶ “Bir Teşyi ve Bir İstikbal Merasimi”, *İkdam*, 22 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebusenin Darülfünun'u Ziyareti”, *Vatan*, 23 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “İstanbul, Fethi Bey Heyeti Şerefine Dün Fatih Dairesi'nde Bir Ziyafet Verdi”, *Akşam*, 24 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Fethi Bey Heyeti Gidiyor”, *İkdam*, 24 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Edirne Heyeti”, *İleri*, 24 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Edirne Heyeti ve Kâzım Karabekir Paşa”, *İkdam*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse Dün Edirne'ye Gitti”, *Vatan*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

gerçekleştirilecekti.³⁷ Yine hazırlıklar kapsamında, TBMM Heyeti gelmeden önce şehrin çeşitli yerlerinde zafer takları inşa edilmiş ve caddeler baştanbaşa bayraklarla donatılmıştı.³⁸

TBMM Heyeti, kısa duraklamaların dışında sekiz saati aşan bir tren yolculuğunun ardından akşam saat altıda Edirne'ye varmıştı. Yolculuk sırasında tren Yunan sınırına geldiğinde, o zamana kadar sevinçli olan yolcular sıkıntılı bir ruh haline bürünürlerken, trenin kapıları kilitlenmiş ve kimsenin inmemesi istenmişti. Beş dakikalık bir bekleyişin ardından da tren tekrar hareket etmişti. Kâzım Karabekir ve Şükrü Naili Paşalar Alpullu'da trenden inerek otomobille Edirne'ye gelirlerken, Edirne Vali Vekili Naci Bey heyeti Alpullu'da karşılamış ve Edirne'ye gelindikten sonra şehre varıldığı Ankara'ya telgrafla bildirilmişti. Heyetle birlikte yolculuk yapan gazetecilerin izlenimlerine göre tren yolculuğu boyunca misafirlere büyük bir tezahürat yapılmıştı.³⁹ Aynı şekilde heyetin Edirne'ye girişinde de büyük bir coşku söz konusuydu. Şehirde gerçekleştirilen karşılama törenindeki atmosfer şu sözlerle aktarılmıştı: *“Ortalık iyice karardığı için etrafımızı göremiyoruz. Fakat yanan fenerlerden, çıkan gürültülerden anlıyoruz ki istasyonda binlerce halk var.. Mızıkalar, marşlar ve yaşa sesleri arasında evvelce ihzar edilen arabalara binerek Belediye Dairesi'ne geldik. Yollar müteaddit tak-ı zaferlerle süslenmişti.”*⁴⁰

Heyet, şehre vardıktan sonra yarım saat kadar dinlenmiş ve ardından Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından düzenlenen ziyafete katılmıştı.⁴¹ 25 Kasım sabahı ise, hazırlanan programa uygun bir şekilde kurtuluş yıldönümü töreni gerçekleştirilmişti. Tören nedeniyle sabah erken saatlerden itibaren halk sokaklara çıkmış ve çevre bölgelerden gelen binlerce kişinin de katılımıyla toplanan kitle elli bini geçmişti. Öncelikle, içerisinde öğrencilerin, çeşitli cemiyet üyelerinin, esnaf temsilcilerinin ve halkın diğer kesimlerinin bulunduğu büyük bir kalabalık Belediye Dairesi önünde toplanmıştı. Saat dokuzda Belediye Dairesi'nde Fethi Bey ve Kâzım Karabekir Paşa tarafından resmî kabul yapılmış, daha sonra davetliler balkona çıkarak Belediye önünde toplanmış bulunan Edirnelileri selamlamışlardı. Bu sırada Belediye Başkanı ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı ve bir Darülmualimin hocası konuşma yaparak zaferin tarihçesini ortaya koyup vatan sevgisini öne çıkarmışlar, Edirne Vilayet Meclisi üyelerinden Ekrem Bey de paşaları ve milletvekillerini Edirneliler adına selamlamıştı. Alkışlar

³⁷ “Edirne'nin Kurtuluşu Münasebetiyle”, *İkdam*, 20 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 3; “Edirne'nin Kurtuluş Bayramı Şenliği”, *Vakit*, 20 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse Bugün Gidiyor”, *Vatan*, 24 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

³⁸ “Edirne'mize Kavuştuğumuz Günün Senesi”, *Anadolu'da Yenigün*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Edirne'de İstihlas Gününü Tesid İçin Hazırlıklar”, *Vakit*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

³⁹ “Heyet-i Mebuse Edirne'ye Vardı”, *İkdam*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse Edirne'ye Vasıl Oldu”, *Tevhid-i Efkâr*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Heyet-i Mebuse”, *Tanin*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; Burhaneddin Ali, “Edirne'de İki Gün”, *İkdam*, 30 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

⁴⁰ Burhaneddin Ali, “Edirne'de İki Gün”, *İkdam*, 30 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

⁴¹ “Heyet-i Mebuse Edirne'ye Vasıl Oldu”, *Tevhid-i Efkâr*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Heyet Altıda Edirne'ye Muvasalat Etti”, *Vakit*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

arasında konuşmasını gerçekleştiren Fethi Bey ise o güne kadar şanlı, aziz, sevinçli ve kıymetli bir göreve davet edilmediğini söylemiş ve yapılan tezahüratı Gazi Paşa'ya ileteneğinden dolayı övünç duyduğunu kaydetmişti. Belediye'deki tören sona erdikten sonra TBMM Heyeti ve vilayet erkânı, sabahtan itibaren dolmuş olan Selimiye Camii'ne gitmişti. Burada Darülmualimat öğrencileri milletvekillerine çelenkler sunmuş ve Belediye Başkanı cami önünde hazırlanan kürsüye çıkarak Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen mektubu⁴² coşkulu alkışlar eşliğinde okumuştur.⁴³

Edirne Belediyesi'ne hitaben kaleme aldığı mektubunda Cumhurbaşkanı şu ifadeleri kullanmıştı:

“Edirne Belediye Riyaset-i Âliyesine

Davetnamenizi memnuniyet-i mahsusa ile aldım. Düşman elinde bulunduğu felaketli günlerde elem ve hüznü candan ve derinden hissettiğimiz sevgili Edirne'mizin halas gününe tesadüf eden yevm-i mesudda aranızda bulunmayı cidden arzu ederdim. Hasbelmazeret bu şereften mahrumiyetimden dolayı pek müteessirim. Meclis-i Millimizden izam buyurulan Heyet-i Mebusenin reisi Fethi Beyefendinin benim de vekilim olarak kabul buyurulmasını rica eder ve güzel şehrinizin muhterem ahalisi için ebedi refah ve saadet temenni eylerim efendim.

Türkiye Reis-i Cumhuri

Gazi Mustafa Kemal”⁴⁴

Belediye Başkanı mektubu okuduktan sonra, Edirnelilerin davetlerinin bu şekilde karşılık bulmasından dolayı Gazi Paşa'ya ve Büyük Millet Meclisi'ne saygılarını iletmişti. Ardından Belediye Meclisi üyesi ve Türk Ocağı Başkanı Haşim Bey bir konuşma yapmış ve Yunan mezaliminden söz edip bu sevinçli günü tebrik ettikten sonra sözü Batı Trakya'daki Türklere getirmişti. Bu bağlamda Edirne'nin düşman istilasına altında birçok felakete maruz kaldığını ve bu sırada halkın gömleği dışında tüm varlığını

⁴² Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın tarihi bir değeri bulunan bu mektubu, Atatürk'ün söylev ve demeçlerini içeren eserlerde bulunmamaktadır. Dönemin İstanbul basınında mealen verilen mektubun tam metnine Vakıf gazetesinden ulaşılmıştır.

⁴³ “Heyet-i Mebuse Edirne'ye Vasil Oldu”, *Tevhid-i Efkâr*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Edirne'nin Kurtuluş Bayramı Bugün Elli Bin Kişiden Fazla Bir Halk Tarafından Tesid Edildi”, *Akşam*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Edirne'de Muhteşem Bir Resmî Kabul ve Muazzam Miting”, *İkdam*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Edirne'de Dünkü Merasim ve Mühim Bir Nutuk”, *Vatan*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; Burhaneddin Ali, “Edirne'de İki Gün”, *İkdam*, 30 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

⁴⁴ “Edirne, Meriç'in Ötesinden Gelen Boğuk Kardeş Sesleriyle İnlüyor”, *Vakit*, 28 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1-2.

kaybettiğini vurgulamıştı.⁴⁵ Tüm sıkıntısına karşın Edirne halkının Batı Trakya'sı için bunu da feda etmekten çekinmeyeceğini belirten Haşim Bey: “*Büyük Millet Meclisi'ne söyleyiniz; Garbi Trakya'mızı istiyoruz*” sözleriyle konuşmasını tamamlamıştı.⁴⁶

Dinleyiciler arasında büyük bir heyecana yol açıp birçok kişinin ağlamasına neden olan bu sözlerden sonra kürsüye çıkan Fethi Bey, uzun bir konuşma yaparak tarihi Edirne'den söz etmiş ve şehrin çok eziyet çektiğini ancak artık rahat edeceğini vurgulamıştı.⁴⁷ Konuşmasının son kısmında ise Haşim Bey'e cevaben şu sözlerle kararlılık mesajı vermişti:

“Temin etmek isterim ki genç Türkiye Cumhuriyeti'nin arkadaşlarımızın işkencede kalmalarına nihayetsiz sabır göstereceğini zannedenler aldanıyorlar ve acı nedametlere [pişmanlıklara] uğrayacaklardır. Muahedata [antlaşmalara] ne kadar riayetkâr isek karşımızdakilerin de muahedata aynı hürmetle sadakat göstermesini istemek en sarih bir hakkımızdır. Eğer bu hak ayaklar altına alınırsa Türkiye Cumhuriyeti icap eden mukabeleyi tatbikte asla mesuliyet kabul etmeyecektir.”⁴⁸

Fethi Bey'den sonra söz alan Kâzım Karabekir Paşa ise, Edirnelilerin son dönemde büyük acılar yaşamasına karşın bundan sonra mutlu olacaklarına yönelik ümidini dile getirmiş ve Batı Trakya ile Makedonya'daki Müslümanlar için akan gözyaşlarının dineceğini kaydetmişti. Ülkeyi kurtaran gücün Türklük birliği olduğunu vurgulayan Kâzım Karabekir Paşa, bu sayede savaşı kazanıp barışı gerçekleştirdiklerini ifade etmiş ve bundan sonraki en önemli görevi, aynı birlik anlayışı içerisinde çalışıp çağın gerektirdiği ilerlemeyi gerçekleştirmek olarak açıklamıştı.⁴⁹ Bu sözlerinin ardından Paşa: “*Kuvvetliyiz. Kuvvetimiz, dinimiz, birliğimizdir. Sultan Selim Camii şerifimizin ilahi sakfına [çatısına] bütün ruhumuzla sığınalım*” ifadesiyle konuşmasını tamamlamıştı.⁵⁰ Bu konuşmaları takiben önce Mustafa Şerif Efendi bir dua okumuş, daha sonra da Selimiye Camii'nde mevlit okunmuştu. Öğle vakti de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nce 200 kişilik büyük bir ziyafet verilmiş, ardından heyet şehrin önemli

⁴⁵ “Edirne'nin Kurtuluş Bayramı Bugün Elli Bin Kişiden Fazla Bir Halk Tarafından Tesid Edildi”, *Akşam*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Edirne, Meriç'in Ötesinden Gelen Boğuk Kardeş Sesleriyle İnlüyor”, *Vakit*, 28 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; Burhaneddin Ali, “Edirne'de İki Gün”, *İkdam*, 30 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

⁴⁶ “Edirne'de Muhteşem Bir Resmî Kabul ve Muazzam Miting”, *İkdam*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

⁴⁷ “Edirne, Meriç'in Ötesinden Gelen Boğuk Kardeş Sesleriyle İnlüyor”, *Vakit*, 28 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; Burhaneddin Ali, “Edirne'de İki Gün”, *İkdam*, 30 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

⁴⁸ “Edirne'de Muhteşem Bir Resmî Kabul ve Muazzam Miting”, *İkdam*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

⁴⁹ “Heyet-i Mebuse Dün Avdet Etti”, *Tevhid-i Efkâr*, 28 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Edirne, Meriç'in Ötesinden Gelen Boğuk Kardeş Sesleriyle İnlüyor”, *Vakit*, 28 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

⁵⁰ “Edirne'de Kurtuluş Günü Nasıl Tesid Edildi?”, *Tevhid-i Efkâr*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

yerlerini gezmiş ve gece fener alayı düzenlenmişti.⁵¹ Aynı akşam Belediye tarafından da bir ziyafet verilirken, burada Fethi Bey'in dışında konuşan Kütahya milletvekili Ragıp Bey Trakya merkezinin Meriç'in ötesine gideceğini öne sürmüştü, Kâzım Karabekir Paşa ise işçilere seslenerek onları övmüştü ve ülkenin ümidinin işçilerin kollarında olduğunu söylemişti.⁵² 26 Kasım akşamı ise, heyet için bu kez Türk Ocağı'nda bir ziyafet düzenlenmişti.⁵³

Kutlamalar sırasında, gerek Edirneliler gerekse Edirne Hahambaşısı Musevileri göçmenlere yardım etmeye davet eden çağrılarda bulunmuşlardı.⁵⁴ Yine kutlamalar sırasında, Darülmualimatlı hanımlar tarafından işlenmiş olan ve Selimiye Camii'ni tasvir eden bir levha Fethi Bey'e hediye edilmişti. Bu hediyeyi teşekkür ederek kabul eden Fethi Bey levhayı Meclis salonuna asacağını söylemişti.⁵⁵

Heyet Başkanı Fethi Bey ile Belediye Başkanı İbrahim Bey Edirne'deki kutlamalar hakkında Cumhurbaşkanı'na birer telgraf göndermişlerdi. Fethi Bey telgrafında, Cumhurbaşkanı'nın gönderdiği mektubun Edirne halkına Belediye Başkanı tarafından alkışlar eşliğinde okunduğunu belirterek herkesin Cumhurbaşkanı'na saygı dileklerini ilettiğini söylemiş ve Edirne'den İstanbul'a dönüş tarihlerini bildirmişti. Edirne Belediye Başkanı da, kurtuluş gününü anmak ve Trakya'da kalan Türklerin kurtuluşunu dilemek amacıyla toplanan halka kendisinin gönderdiği mektubu okuduğunu belirtmiş, Cumhurbaşkanı'nı aralarında görememekten duydukları üzüntünün Fethi Bey'in temsiliyle kısmen giderildiğini ifade etmiş ve bütün Trakyalıların teşekkürlerini aktarmıştı.⁵⁶

Edirne'deki kutlama töreni, İstanbul basınında da yankı bularak çeşitli değerlendirmelere konu olmuştu. Bunlardan birinde, kısaca kurtuluşun tarihçesinden söz edilerek kamuoyu bilgilendirilmişti. Buna göre, Yunanlılar teslim tutanağının imzalandığı 25 Kasım 1922'nin dört beş gün öncesinde şehri tahliye etmişlerdi. Ancak Yunanlılar çekilince yönetimi üstlenecek kimse kalmadığından, birçok tehlikeyi göze alarak tahliyeden önce şehre giren Lütfi Arif Bey Edirne'deki bazı kişilerin katılımıyla geçici bir hükûmet kurmuş ve Türk ordusu şehre girinceye kadar yönetimi üstlenmişti. Bu geçici hükûmet askerleri karşılamak için hazırlıklar yapmış, gelecek heyetlere yer hazırlamış ve güvenliğin teminine çalışmıştı. Yunanlılar şehirde kırmızı kumaş bırakmadıklarından Lütfi Arif Bey ve

⁵¹ "Edirne'de Muhteşem Bir Resmî Kabul ve Muazzam Miting", *İkdam*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; "Edirne'de Dünkü Merasim ve Mühim Bir Nutuk", *Vatan*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; Burhaneddin Ali, "Edirne'de İki Gün", *İkdam*, 30 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

⁵² "Edirne Halasını Tesid Ediyor", *Tanin*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

⁵³ "Heyet-i Mebuse Bugün Geliyor", *Vatan*, 27 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 3.

⁵⁴ "Edirne Halasını Tesid Ediyor", *Tanin*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; "Heyet-i Mebuse Bugün Geliyor", *Vatan*, 27 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 3.

⁵⁵ "Edirne Darülmualimatının Hediyesi", *Tanin*, 2 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 2.

⁵⁶ "Trakya'nın Gazi Reisimize Tazimatı", *Hâkimiyet-i Milliye*, 28 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

arkadaşlarının yardımıyla bazı çarşafklar ve patiskalar kırmızıya boyanarak yeterli derecede bayrak hazırlanmış ve her tarafa zafer takları dikilmişti.⁵⁷

Tarihsel özetin yanında kurtuluş gününün önemine de değinilmişti. Bu kapsamda Edirne'nin kurtuluşunun, Türkleri bir daha Avrupa'ya ayak bastırmamak kararında olanlara karşı Türk milletinin azimli bir şekilde karşı çıkışını ve düşmanların yenilgisini simgelemesi nedeniyle hiçbir zaman unutulmaması gerektiği vurgulanmıştı.⁵⁸ Benzer bir değerlendirmede, Edirne'nin son on yıllık zaman diliminde iki büyük işgal felaketi yaşadığı ve geçen yıl Yunan işgalinden kurtularak son felaketini de atlattığı kaydedilmişti. Edirneliler bu felaketleri ortaya koydukları büyük cesaret ve mücadele ile atlatırken, coşkuyla kutlanan kurtuluş bayramı günü artık şehrin yeni felaketlerle karşılaşmayacağı günün de başlangıcını temsil ediyordu.⁵⁹

Kutlamalara yönelik bu değerlendirmelerin dışında şehrin yapısına yönelik izlenimler de kaleme alınmıştı. Bu çerçevede Falih Rıfki, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşını kastederek o sırada Edirne'de otuz bin mesken bulunmasına karşın bu sayının sekiz on bin eve kadar düştüğünü ve bunun da ancak üç binde oturulduğunu belirtmişti. Aynı şekilde Dünya Savaşı'nın başlangıcında doksan beş bin olan nüfus otuz bine kadar gerilemiş ve şehrin ekonomisinde büyük bir yeri bulunan esnaf ocakları da önemli bir darbe almıştı. Edirne'nin Yunanistan'la olan sınır komşuluğuna da değinen yazar, gelecekte yaşanabilecek bir anlaşmazlığa karşı sınır güvenliğinin önemine işaret etmişti.⁶⁰ Şehre dair başka bir gözlemde de okullara vurgu yapılarak, buralarda yoğun bir faaliyetin yaşandığı ve bunun Darülmualimin ve Darülmualimat gibi yüksek kurumlarda çok daha açık bir şekilde görüldüğü ifade edilmişti. Nitekim İstanbul Darülfünunundan mezun birkaç genç kız ve erkek aktif bir şekilde çalışmaktaydı. Bu iki kurumun dışında Sanayi Mektebi'nin önemi vurgulanmış ve burada çalışanların başarılarını meydana getirdikleri eserlerle kanıtladıkları belirtilmişti. Öyle ki Edirne'nin bütün sanayi ihtiyacını bu mektep karşılamaktaydı. Buna karşılık şehirde bazı yetersizlikler de göze çarpıyordu. Bu çerçevede Tunca ve Meriç'in çerçevelediği araziden daha fazla yararlanılması gereği öne çıkarken, şehrin en büyük eksikliği ekmek noktasındaydı. Bu bağlamda Edirne halkının çok fazla ekmek tükettiği bilgisi aktarılarak, bu konunun bir akşam Edirneli bir avukat tarafından Fethi Bey'e şikâyet olarak ifade edildiği ve bunun üzerine bu avukat ile Edirne milletvekili Faik Bey arasında küçük bir tartışma yaşandığı ifade edilmişti. Bunun dışında Edirne'de nüfusun çok az olduğu ve bunun iş

⁵⁷ "Edirne'mizin Tahliyesinin Sene-i Devriyesi", *Vatan*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

⁵⁸ "Edirne'nin Sene-i Devriye-i İstihlası", *İleri*, 25 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

⁵⁹ "Edirne Halasını Tesid Ediyor", *Tanin*, 26 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

⁶⁰ Falih Rıfki, "Edirne, Serhad...", *Akşam*, 29 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

hayatına da yansıdığı öne sürülerek şu tespitte bulunulmuştu: “*Diyebilirim ki koca Edirne bomboştur. Nereye elinizi uzatsanız karşınıza Musevi tüccar çıkar.*”⁶¹

4. HEYETİN GÖREVİNİ TAMAMLAMASI

TBMM Heyeti 27 Kasım sabahı Edirne’den törenle uğurlanarak ayrılmış, yol boyunca süren sevgi gösterileri eşliğinde akşam altıda Sirkeci istasyonuna ulaşmış ve karşılama töreninin ardından Tokatlıyan Oteli’ne geçmişti.⁶² Heyet Edirne sınırından ayrılıp Çerkezköy’e geldiğinde Edirne Belediye Başkanı tarafından çekilen telgrafi almıştı. Burada, kurtuluş bayramı törenine katılımlarından dolayı heyete teşekkür edilmiş ve Edirne halkının Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa’ya yönelik saygılarının iletilmesi rica edilmişti. Bu telgrafa verdiği cevapta Fethi Bey, gördükleri misafirperverlikten dolayı teşekkür etmiş ve Edirne’de iken ziyaret ettikleri eğitim kurumlarındaki olumlu faaliyetten dolayı övgülerini aktarmıştı.⁶³

TBMM Heyeti tekrar geldiği İstanbul’da 3 Aralık gününe kadar kalarak çeşitli faaliyetlerde bulunmuştu. Bu çerçevede 29 Kasım’da, önce Vali Haydar Bey’in daveti üzerine Karaağaç Mezbahası’nı denetleyip burada öğle yemeği yemiş ve mezbahadaki düzenden dolayı takdirlerini iletmişti. Heyet daha sonra da Harbiye Mektebi’ni ziyaret etmişti.⁶⁴ Saat üçte Harbiye Mektebi’nin Taksim kapısında karşılanarak ziyaretine başlayan heyet bir süre dinlendikten sonra dersaneleri gezmiş, ardından hastane ile mektebin diğer tüm kısımları görülmüştü. Heyete müdür odasında bir çay ziyafeti verildikten sonra Fethi Bey, mektebin bahçesinde toplanmış bulunan subay ve öğrencilere bir konuşma yaparak, Harbiye Mektebi’nin askerliğin çekirdeğini oluşturduğunu kaydetmiş ve gerek mektepteki düzenin gerekse öğrencilerdeki zekânın kendisini mutlu ettiğini belirtmişti. Ona göre buradan yetişecek subaylardan oluşacak ordunun düzen ve mükemmeliyeti ülkenin düşmanları açısından büyük bir caydırıcılık teşkil edecekti. Heyet, Fethi Bey’in konuşmasının ardından saat dört buçukta ziyaretini tamamlamıştı.⁶⁵

TBMM Heyeti 30 Kasım’da, kendi adlarına Union Française’de gerçekleştirilen operaya katılırken, heyetteki birçok milletvekili 1 Aralık günü Beyoğlu’ndaki bir Fransız mağazasında çıkan yangına şahit olmuş ve olaydan tam altı dakika sonra müdahaleye başlayan itfaiyenin başarısından ötürü Vali Haydar

⁶¹ Burhaneddin Ali, “Edirne’de İki Gün”, *İkdam*, 30 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

⁶² “Heyet-i Mebusenin Avdeti”, *Tanin*, 28 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; Burhaneddin Ali, “Edirne’de İki Gün”, *İkdam*, 30 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

⁶³ “Edirne Heyeti’nde”, *Akşam*, 29 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1.

⁶⁴ “Heyet-i Mebuse Mezbaha’da”, *Tanin*, 30 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse Pazartesi Günü Gidiyor”, *Tevhid-i Efkâr*, 30 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2; “Fethi Bey Heyeti”, *Vakit*, 30 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 2.

⁶⁵ “Heyet-i Mebusenin Harbiye Mektebi’mini Ziyareti”, *Tevhid-i Efkâr*, 2 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1.

Bey ile itfaiyecileri tebrik etmişti. Bu aşamada, aynı zamanda İstanbul milletvekili olan Fethi Bey de şehre dair birçok konuyu inceleyerek bunlar hakkında ayrıntılı bilgi edinmişti.⁶⁶

Fethi Bey ile Divan-ı Riyaset'ten Rasim Bey, 2 Aralık günü önce Vaniköy'de eski Sıhhiye Vekili Rıza Nur Bey'le öğle yemeği yemişler,⁶⁷ daha sonra milletvekilleriyle birlikte Tıp Medresesi Talebe Cemiyeti'nin davetine uyarak Tıp Fakültesi'ni ziyaret etmişlerdi. Saat dörtte Haydarpaşa'daki fakülteye gelen milletvekilleri doğrudan Konferans Salonu'na alınmışlardı. Heyet salona geldikten sonra Talebe Cemiyeti Başkanı son sınıf öğrencisi Hüseyin Bey ve askeriyeden bir kişi konuşma yapmışlardı. Hüseyin Bey konuşmasında, heyetin ziyaretine teşekkür edip büyük fedakârlıklar sonucunda bağımsızlığın kazanıldığını açıkladıktan sonra yeni dönemde doktorlara büyük bir görev düştüğünü söylemiş ve bunun yerine getirilebilmesinin öncelikle doktorların varlığına bağlı olduğunu vurgulamıştı. Bu bağlamda kendilerinden çok ülkeyi düşünerek ve gözlemlerine dayalı bir şekilde bazı olumsuzlukları gündeme getirmişti. Buna göre istatistikler, özellikle doktorluk eğitimine karşı günden güne artan bir ilgisizlik yaşandığını ortaya koymaktaydı. Doktorluğun uzun yıllar sabırlı bir şekilde çalışmayı gerektirdiğini kaydeden öğrenciye göre, her türlü zorluğu yenmesini bilen Türk'ün bu mesleğe ilgisizliği “*maneviyatındaki hastalıktan*” değil, maddi ihtiyaçlarını temin edebilecek kaynaklara sahip olamamasından kaynaklanıyordu. Bununla birlikte ülke sağlığının korunup geliştirilebilmesi adına bu ilgisizlik çok ciddiye alınmalı ve kısa süre zarfında doktorsuz kalınma ihtimali, ülkenin geleceğini belirleyen milletvekillerince önemsenmeliydi. Hüseyin Bey konuşmasının sonunda, doktorların mecburi hizmet kanununu gündeme getirerek öğrencilere destek olunması gereğinden söz etmiş ve tüm bu konularda heyetin yardımını rica etmişti.⁶⁸

Daha sonra konuşan Fethi Bey, cemiyetin davetini memnuniyetle karşıladıklarını ve buna icabet etmekten şeref duyduklarını belirterek sözlerine başlamış ve Hüseyin Bey'in açıklamasını destekleyerek, dinç ve sağlam bireyler yetiştirebilmek adına tıp biliminin ülkenin en çok ihtiyaç duyduğu bilim olduğunu dile getirmişti. Kendileri yaşları gereği sadece siyasi düşmanlarla mücadele etme fırsatını yakalamış ve bunda da başarı gösterip ülkeyi düşmanlardan kurtarmışlardı. Doktorlara düşen görev ise çok daha zor ve ağırdı. Ancak bu zorlukların sonucunun başarı olduğunu öne süren Fethi Bey, bunu elde etmeye aday öğrencileri tebrik etmiş ve kendilerinin zekâ ve vatan sevgileriyle bu başarıyı kazanacaklarını ifade etmişti. Bu açıdan gençliğe düşen görev ümitli ve azimli olmalı. Zira ümitsizlik tümüyle olumsuzluklara yol açacağından uygun bir davranış değildi. Konuşmasının

⁶⁶ “Heyet-i Mebusenin Ziyaretleri”, *İleri*, 1 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 3; “Heyet-i Mebuse Bugün Gidiyor”, *İleri*, 3 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 2.

⁶⁷ “Heyet-i Mebuse”, *İkdam*, 3 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse Bugün Gidiyor”, *İleri*, 3 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 2.

⁶⁸ “Heyet-i Mebusenin Tıp Fakültesi'ni Ziyareti”, *Vatan*, 3 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse, Tıp Fakültesi'nde..”, *Tevhid-i Efkâr*, 3 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1-2.

sonunda, Türk milletinin gelecekte başarıdan başarıya yürüyeceği öngörüsünü ortaya koyan Fethi Bey, 1923 yılının yarısının savaş atmosferiyle geçtiğini ancak bundan sonra barış devresine girilmesiyle birlikte gerek ülkenin gerekse öğrencilerin refahını yükseltme yollarının aranacağını söylemiş ve davet için arkadaşları adına bir kez daha teşekkür ederek sözlerini tamamlamıştı. Ziyaret kapsamında son olarak heyet için bir çay ziyafeti verilmişti.⁶⁹ Aynı gün milletvekillerinin bir kısmı ise Taksim Stadyumu'nda yapılan futbol karşılaşmalarını izlemişti.⁷⁰

Bu süreçte, TBMM Heyetinin kaldığı Tokatlıyan Otel'i'ne dair de ilginç bir değerlendirme kaleme alınmış ve şu sözlerle otelin değişen konumuna işaret edilmiştir: *“Bu otel, mazinin karanlık hatıratından sıyrılarak, şayan-ı hüürmet misafirlerine lazım gelen ihtimamı göstermiştir. Sevimli, Türk bayrakları ile süslenen Tokatlıyan, heyete ait hususi daireleriyle, fesli garsonları ile ve Şark taaminin [yemek] nefis numuneleri ile mümtaziyeti göstermiştir.”*⁷¹

TBMM Heyeti İstanbul'daki faaliyetlerinin ardından 3 Aralık 1923 sabahı, eski Sıhhiye Vekili Rıza Nur ve diğer bazı milletvekilleriyle birlikte İstanbul'dan ayrılarak Ankara'ya hareket etmişti. Saat altı buçukta Tokatlıyan Otel'i'nden yola çıkarak köprüye gelen heyet oradan Haydarpaşa'ya geçmişti. Heyet Haydarpaşa istasyonunda, askerî ve mülki erkânın katıldığı kalabalık bir topluluk tarafından resmî selamlama ile uğurlanmıştı. Heyete, mihandarı Ercümen Ekrem Bey'in yanı sıra Tokatlıyan Otel Direktörü ve gazeteciler Pendik'e kadar refakat etmişlerdi. Bu sırada Fethi Bey Ercümen Ekrem Bey'e, İstanbul halkı ile Vali Haydar Bey'e iletmek üzere selam ve teşekkürlerini belirtmiş, imzalı bir fotoğrafını Haydar Bey'le Ercümen Ekrem Bey'e kendi adına, heyet adına ise Ercümen Ekrem Bey'e bir altın kol saati hediye etmişti. Aynı şekilde milletvekilleri de İstanbul'da gördükleri misafirperverlikten dolayı teşekkür etmişlerdi.⁷²

Fethi Bey bu sırada gazetecilerin yönelttikleri soruları da cevaplamıştı. Gezinin nasıl geçtiği yönündeki soruya, gerek İstanbul gerekse Edirne'den çok iyi duygularla ayrıldığı karşılığını vermişti. İşgal döneminin en olumsuz günlerinde olağanüstü bir dayanaklılık gösterip millî hükûmetin başarısına karşı büyük bir umut besleyen İstanbul halkı arasında bulunmanın kendisinde ve arkadaşlarında kıvanca yol açtığına değinen Fethi Bey, yeni Cumhuriyet hükûmetinin İstanbul için her türlü çabayı

⁶⁹ “Heyet-i Mebusenin Tıp Fakültesi'ni Ziyareti”, *Vatan*, 3 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 2; “Heyet-i Mebuse, Tıp Fakültesi'nde..”, *Tevhid-i Efkâr*, 3 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 2.

⁷⁰ “Heyet-i Mebuse”, *İkdam*, 3 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse Bugün Gidiyor”, *Vakit*, 3 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1.

⁷¹ “Heyet-i Mebuse Yarın Avdet Ediyor”, *İleri*, 2 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 3. 1897 yılında İstiklal Caddesi'nde açılan Tokatlıyan Otel'i, Mütareke döneminde İngiliz, Fransız ve İtalyan subaylarla azınlıkların kaldıkları bir yer olmuştu. (Çağdaş Turan, Serap Özdemir Güzel, Merve Baş, “Beyoğlu'nun Yitirilen Değeri Üzerine Kurum Tarihi Çalışması: Tokatlıyan Otel'i”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl 4, Sayı 34, 2016, s. 408, 413).

⁷² “Heyet-i Mebusenin Ankara'ya Hareketi”, *İleri*, 4 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebusenin Avdeti”, *Tanin*, 4 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1-2; “Heyet-i Mebuse Dün Hareket Etti”, *Vatan*, 4 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1.

harcayacağını vurgulamıştı. Bu bağlamda İstanbul'un başta imar olmak üzere her alanda gelişeceğine yönelik öngörüsünü dile getirmiş ve idaredeki karışıklık söylentilerine karşı şehrin her tarafına en fazla on sekiz dakikada ulaşabilen itfaiye heyetinin gösterilebileceğini belirtmişti. Bir soru üzerine İstanbul ile Edirne'yi de karşılaştırmış ve eğitim açısından eksiklikleri bulunmakla beraber İstanbul'un Trakya'ya göre daha iyi durumda olduğunu açıklamıştı. Bu eksikliklere karşın, eğitim yaşamının büyük bir ilerleme kaydedeceğine yönelik inancını vurgulamış ve bu alanda Cumhuriyet'in hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağını ifade etmişti. Bu süreçte yetişecek gençler de Edirne'nin geçmişten gelen yaralarının sarılmasında öncü bir rol oynayacaklardı. Yine gelen bir soru üzerine, Doğu Trakya'nın bir diğer eksikliğini nüfus olarak belirtmiş ve burada köklü bir nüfus politikası izlemek gerektiğini söylemişti. Bu kapsamda yeni okullar açılmasının yanında hastalıklarla mücadele edilecek ve Rumeli'den gelen göçmenlerin bir kısmı Trakya iskân bölgesine yerleştirilecekti. Ancak büyük acılar yaşayarak anavatana gelen bu kişileri sadece ikamet ettirmek yeterli değildi. Bu insanları aynı zamanda faydalı birer üretici konumuna getirmek, onların emniyetli bir şekilde ve refah içerisinde çalışmalarını sağlamak gerekliydi. Tüm bunlar hükûmetin görevidi ve hükûmet bu konuda üzerine düşeni yerine getirecekti. Fethi Bey'e göre, on on beş yıllık bir barış döneminde gösterilecek çalışmayla nüfus bir kat oranında artabilecekti. Edirne'nin iktisadi yapısına da değinen Fethi Bey, koşullar gereği şehrin ekonomisinde tarımın ön plana çıkacağını söylemiş ve nakliyat açısından Anadolu'ya avantajından dolayı gelişiminin sağlanabileceği ümidini dile getirmişti. Türkiye'nin güvenliğine dair bir soruyu da, Türkiye Cumhuriyeti'nin başta Edirne olmak üzere tüm sınırlarını büyük bir kararlılıkla koruyacak güce sahip olduğunu belirterek cevaplandırmıştı. Son olarak Halk Fırkası programı ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki değişikliğe yönelik soruya, on beş günden bu yana Ankara dışında olduğundan kapsamlı bir açıklama yapamayacağı cevabını vermişti. Fethi Bey Pendik'te bulunduğu sırada, İstanbul Valisi Haydar Bey'e ve Şehremaneti'ne birer telgraf göndererek İstanbul'da gördükleri saygıdan ve iyi ağırlandılarından dolayı teşekkür etmişti.⁷³

Tanin gazetesi muhabirine konuşan Bozok milletvekili Avni Bey ise gazeteye dair özel bir açıklamada bulunmuştu. Tanin gazetesinin cesur ve içten eleştirilerini hiçbir zaman kızgınlıkla karşılamadıklarını söyleyen milletvekiline göre, aksine zekice kavrayışlara dayalı düşünceler saygı ve takdir görmekteydi. Ancak gazetenin, Meclis'in boyun eğen bir kurumdan ibaret olduğu şeklindeki imaları kabul edilemezdi. Zira Cumhuriyet'in ilanı acele bir şekilde olmadığı gibi belki geç bile kalınmıştı.

⁷³ “Heyet-i Mebusenin Ankara'ya Hareketi”, *İleri*, 4 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebusenin Avdeti”, *Tanin*, 4 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1; “Heyet-i Mebuse Dün Hareket Etti”, *Vatan*, 4 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1.

Tanın'in içten eleştirilerini takdirle karşıladıklarını bir kez daha vurgulayan milletvekili, Yenigün gazetesinin ise hiçbir zaman Halk Fırkası'nı temsil edemeyeceğini belirtmişti.⁷⁴

İstanbul'dan 3 Aralık'ta ayrılan TBMM Heyeti 4 Aralık sabahı Ankara'ya varmıştı. İstasyonda vekiller ve milletvekilleri tarafından karşılanan heyet böylece Edirne gezisini ve İstanbul'daki faaliyetlerini başarılı bir şekilde tamamlayarak başkente dönmüştü.⁷⁵

SONUÇ

Millî Mücadele'yi askerî anlamda başarıya ulaştıran Mudanya Mütarekesi'yle Yunan işgalinden kurtulan Edirne'de, kurtuluşun ilk yıldönümü olan 25 Kasım 1923 günü bir kutlama töreni düzenlenmiştir. Bölge halkının büyük bir ilgi gösterdiği törene, TBMM Başkanı Fethi Bey başkanlığında bir milletvekili heyeti gönderilmiş, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından özel bir kutlama mektubu hazırlanmış ve İstanbul'dan da katılım sağlanmıştır. Böylece kutlama töreni siyasi anlamı da olan geniş bir katılıma sahne olmuştur. Fethi Bey başkanlığında toplam on dört kişiden oluşan TBMM Heyeti Edirne'ye gitmeden önce 21 Kasım 1923'te İstanbul'a uğrayarak şehre verilen önemi göstermiş ve burada kaldığı üç gün zarfında önemli etkinliklerde bulunmuştur. Bu bağlamda Fethi Bey, gündemdeki siyasi ve ekonomik konulara ilişkin açıklamalarda bulunarak bir anlamda Ankara'nın görüşlerini ortaya koymuş, heyet de kendisi adına düzenlenen bir ziyafete katılmasının yanında Darülfünun ve Darülelhan'ı ziyaret ederek İstanbul'daki eğitim ve kültür yaşamına yönelik ilgi ve desteğini sergilemiştir.

İstanbul'daki katılımlarla kapsamı genişleyen heyet, 24 Kasım günü Edirne'ye hareket ederek büyük sevgi gösterileri eşliğinde şehre varmış ve ertesi gün program çerçevesinde yapılan kurtuluş yıldönümü törenine katılmıştır. Elli bini aşkın kişinin katılımıyla büyük bir coşku içerisinde gerçekleştirilen törende, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın kutlama için gönderdiği özel mektup okunurken, yapılan konuşmalarda Edirne'nin tarihi önemi, yaşadığı sıkıntılar ve kazanılan başarıyla birlikte Batı Trakya Türkleri de gündeme gelmiştir. Bu çerçevede Batı Trakya'daki Türklerin anavatanına katılması gerektiği vurgulanırken, Fethi Bey bu konuda Türkiye'nin hukuki haklarını kararlılıkla koruyacağı mesajını vermiştir. Tören İstanbul basınında da yankı bulmuş ve gerek kutlamanın ayrıntıları gerekse Edirne'ye yönelik izlenimler kamuoyuyla paylaşılmıştır. Törenin ardından 27 Kasım'da tekrar İstanbul'a dönen TBMM Heyeti 3 Aralık'a kadar burada kalarak Harbiye Mektebi ve Tıp Fakültesi

⁷⁴ "Heyet-i Mebusenin Avdeti", *Tanın*, 4 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 1. 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı üzerine kamuoyunda, İstanbul ve Ankara basınına da kapsayan bir tartışma yaşanmıştı. Bu çerçevede Cumhuriyet'in ani bir şekilde ilan edildiği iddiası da dâhil olmak üzere bazı eleştiriler dile getirilmiş, Anadolu'da Yenigün gazetesi başyazarı Yunus Nadi bu eleştirilere karşı çıkmıştı. (Nurettin Gülmez, "Yeni Gün'de Cumhuriyet", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt XXI, Sayı 62, 2005, s. 635-663).

⁷⁵ "Heyet-i Mebuse Dün Şehrimize Avdet Etti", *Anadolu'da Yenigün*, 5 Kanun-ı evvel 1339/1923, s. 2.

ziyaretleri gibi etkinliklerde bulunmuştur. Heyet, üstlendiği görevi başarıyla tamamladıktan sonra 4 Aralık 1923'te Ankara'ya dönmüştür.

Tüm bu yönleriyle Edirne'nin ilk kurtuluş yıldönümü töreninin, halkın bağımsızlık bilincini yansıttığını, Edirne ve İstanbul'a verilen siyasi önemi gösterdiğini, Batı Trakya Türklerine yönelik hassasiyeti ortaya koyduğunu ve Ankara'nın Fethi Bey üzerinden gündeme dair görüşlerini aktarmasına zemin hazırladığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

Akgün, S. K. (2006). Halifeliğin Kaldırılması ve Lâiklik (1924-1928), Genişletilmiş 2. Baskı, Temel Yayınları, İstanbul.

Akın, V. (1996). Trakya'nın Türklere Devir Teslimi, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayını, Ankara.

Balkaya, İ. S. (2005). Ali Fethi Okyar (29 Nisan 1880-7 Mayıs 1943), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Bayın, B. (2005). Milli Mücadele Döneminde Edirne (1918-1922), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, Yer Bilgisi 197-351-5, Dosya Ek 233, 19.11.1923.

Esirgen, S. Ö. (2014). "Tanzimattan Cumhuriyete Avukatlık", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 63(22), 737-778.

Gülmez, N. (2005). "Yeni Gün'de Cumhuriyet", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, XXI (62), 613-665.

Karahanoğulları, O. (2008). Birinci Meclisin İçki Yasağı (Men-i Müskirat Kanunu), Phoenix Yayınları, Ankara.

Kocatürk, U. (1999). Doğumundan Ölümüne Kadar Kaynakçalı Atatürk Günlüğü, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Madaş, E. (2019) Birinci Mecliste Edirne Milletvekilleri ve Faaliyetleri (1920-1923), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, T.C. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mert, Ö. (2016). "İşgalden Kuruluşa Doğu Trakya", Atatürk Yolu Dergisi, 15(58), 123-176.

Turan, Ç. ve Özdemir, S. G. ve Baş, M. (2016). "Beyoğlu'nun Yitirilen Değeri Üzerine Kurum Tarihi Çalışması: Tokatlıyan Oteli", Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(34), 400-418.

Türk Parlamento Tarihi, Millî Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem 1919-1923, (t.y.). I. Cilt, Haz., Fahri Çoker, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No 4, Ankara.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 8, Elli Dördüncü İçtima, 17 Teşrinisani 1339.

Akşam
Anadolu'da Yenigün
Hâkimiyet-i Milliye
İkdam
İleri
Tanin

Tevhid-i Efkâr
Vakit
Vatan

EK-1: Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Edirne'nin Kurtuluş Yıldönümü Töreni Mektubu (*Vakit*, 28 Teşrin-i sani 1339/1923, s. 1-2).

رئيس جمهور حضرتلرينك مکتوبلری
بلدیهدن بیاض قانادلی برکوجوک ظفر بریسی
طاشیان بر آرابا اوکده اولدینی حالده سلطان
سلیم جامنه کیدیلش ، جامک اوکنده احضار
ایدیلن کرسیده بلدیهدن بریسی ، غازی پاشا
حضرتلرينك ادرنه لیره شو مکتوبنی او قومشدر :
اورنه بلدیهدن بریاست علیسه
دهوتنامه کزی ممنونیت مخصوصه ایله آلدیم .
دوشبان ائنده بولوندینی فلاکتلی کونلرده الم

وحزنی جاندن ودریندن حس ایتدیکنز سوکیلی
ادرنه نیک خلاص کونته تصادف ایدهن یوم
مسهودده آرا کزده بولونما بی جدا آرزو ایدردم .
حسب المعذره بوشرفدن محرومیتدن دولابی یک
منآرم . مجلس ملیجزدن اعزام بو بورولان هیئت
میسونه نیک رئیس قنچی یک افندی نیک بنده وکیلیم
اولارق قبول بو بورولاسنی رجا ایدهر وکوزمل
شهریکزک محترم اهابسی ایچین ابدی رفاه و سعادت
تمنی ایله رم افندیم . نورکیا رئیس جمهوری
غازی مصطفی کمال